

ТРУДОВЕ ПРАВО, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.6

Л. В. Мендик

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового, екологічного, земельного та аграрного права
Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЛІСОПОРУШЕННЯМИ

Правові засади відшкодування шкоди, завданої довіллю цивільними правопорушеннями (у тому числі й цивільними лісопорушеннями), визначено в ч. 1 ст. 50 Конституції України, де зазначається, що «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [1].

Саме закріплення за державою обов'язку забезпечення прав і свобод людини надає можливість у випадку порушення останніх звернутися до суду з метою їх захисту й відновлення, а також за компенсацією шкоди, завданої таким порушенням.

У зв'язку з цим набуває особливої актуальності створення розвинутого механізму реалізації прав і свобод людини, зокрема права людини на компенсацію моральної шкоди. Це свідчить про зростання правосвідомості, правової культури громадян – ще один крок до правової держави, у центрі уваги якої перебуває кожна окрема особа.

Питання правового регулювання відшкодування екологічної шкоди, досліджувалися С.Т. Аттокуровим, В.Д. Басаєм, Г.І. Давиденком, В.П. Єгоровим, Н.В. Єремєєвою, О.С. Колбасовим, С.М. Кравченко, В.Л. Міщенком, Н.Г. Нарішевою, О.В. Новіковою, Б.Г. Розовським, Н.І. Титовою та іншими вченими. Деякі аспекти майнової відповідальності за лісопорушення розглядалися також у контексті більш загальних проблем правового регулювання лісових відносин: В.М. Завгородньою, Р.К. Гусевим, П.В. Мельником, В.Л. Мунтяном, Є.І. Немировським – у межах дослідження правових питань охорони лісів, О.І. Красовим – стосовно права лісокористування, Г.М. Полянською – щодо охорони права державної власності на ліси. Однак збитки, завдані цивільно-правовими лісопорушеннями, і прогалини в законодавстві з цих питань вимагають подальшого дослідження.

У цивілістичному розумінні поняття «шкода» диференціюється на майнову шкоду («збитки») та моральну шкоду. Відповідно до ст. 22 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного пра-

ва, має право на їх відшкодування. Збитками, відповідно до ст. 22 ЦК України, визнається таке:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Збитки відшкодовуються в повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування в меншому або більшому розмірі [2; 3, с. 48].

У ст. 23 ЦК України визначено поняття й особливості відшкодування моральної шкоди. Відповідно до положень ст. 23 ЦК України, особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає в такому:

1) у фізичному болю і стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі й гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають

істотне значення. Під час визначення розміру відшкодування враховуються вимоги розумності й справедливості.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, і не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом [2; 3, с. 49–50].

В екологічному законодавстві поняття «шкода» розглядається так:

1. Як обов'язок громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище, передбачений п. «д» ч. 1 ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

2. Як складова економічного механізму в галузі охорони довкілля, яка передбачає відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, що передбачено п. «е» ст. 41 цього Закону.

3. Як підстава цивільно-правової відповідальності, визначена в ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4].

У лісовому законодавстві України шкода розглядається як підстава цивільно-правової відповідальності. У ст. 107 Лісового кодексу (далі – ЛК) України зазначено, що підприємства, установи, організації й громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними лісу внаслідок порушення лісового законодавства, у розмірах і порядку, визначених законодавством України.

Проте в екологічному та лісовому законодавстві України за основу переважно береться лише такий різновид шкоди, як матеріальна шкода (збитки), а моральна шкода залишена поза межами їх правового регулювання.

У ЛК України переважно констатується право на відшкодування збитків – різновид шкоди, яка позначає матеріальні втрати у сфері лісокористування. Зокрема, у п. 2 ч. 1 ст. 14 ЛК України закріплено право громадян і юридичних осіб, які мають у приватній власності ліси, на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом [5]. Аналогічне право закріплене й за постійними лісокористувачами (п. 4 ч. 1 ст. 19 ЛК України), і за тимчасовими користувачами на умовах короткочасного користування (п. 4 ч. 1 ст. 21 ЛК України).

Однак поза увагою в частині відшкодування збитків залишено тимчасових лісокористувачів на умовах довгострокового користування, оскільки в ст. 20 ЛК України серед переліку прав узагалі не передбачено права на відшкодування збитків.

На нашу думку, крім шкоди матеріальної, суб'єктам, що мають у власності ліси, і лісокорис-

тувачам також може заподіюватись і моральна шкода, яку також варто враховувати під час застосування цивільно-правової відповідальності за лісопорушення.

Уважаємо, що вони мають право на відшкодування моральної шкоди на загальних підставах, визначених у ст. 1167 ЦК України, відповідно до якої моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини [2], а також у випадках, визначених у ст. 23 ЦК України, положення якої цитувались раніше.

Підстави для компенсації моральної шкоди закріплені також і в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991. Зокрема, у п. «з» ч. 1 ст. 9 цього Закону серед екологічних прав громадян визнано право «на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю ... внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище». У п. «д» ч. 1 ст. 10 цього Закону серед гарантій екологічних прав громадян передбачено «компенсацію в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю ... громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища» [4]. Якщо ж співвіднести положення п. «з» ч. 1 ст. 9 і положення п. «д» ч. 1 ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» зі змістом п. 1 ч. 1 ст. 23 ЦК України: «Моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я», то можна дійти висновку, що цитовані положення Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» також визначають правові засади відшкодування моральної шкоди за екологічні правопорушення, включаючи й лісопорушення.

Однак це не позбавляє законодавця обов'язку визначити підстави та порядок відшкодування моральної шкоди суб'єктам, що мають у власності ліси, і лісокористувачам у ЛК України. Це, на нашу думку, сприятиме захисту прав суб'єктів лісових правовідносин, по-друге, установить повноту відображення складу цивільного лісопорушення в частині такого його елемента, як шкода.

Моральна шкода, на нашу думку, підлягає відшкодуванню за вчинені лісопорушення в таких випадках:

1) у випадках, коли, крім заподіяння шкоди лісовим ресурсам, тобто об'єкту лісових правовідносин, шкоду у вигляді фізичного болю та страждань завдано суб'єктам цих відносин у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я (громадянам, які мають у приватній власності ліси, постійним і тимчасовим лісокористувачам, служ-

бовим особам) у зв'язку з їхньою діяльністю у сфері використання та охорони лісів;

2) у душевних стражданнях, яких особа (фізична чи службова) зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням лісових ресурсів, які безпосередньо перебували в її власності чи користуванні;

3) у приниженні честі й гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи, які є суб'єктами лісових правовідносин, а також посадових осіб у сфері використання та охорони лісів.

Близьким до понять «школа» і «збитки» є поняття «втрати лісгосподарського виробництва».

Відповідно до ст. 207 Земельного кодексу України, до втрат лісгосподарського виробництва належать такі [6]:

1. Втрати лісових земель і чагарників у лісовому господарстві внаслідок вилучення (викупу) їх для потреб, не пов'язаних із лісгосподарським виробництвом. Тут важливим є те, що багаторічні насадження, лісові землі й землі під чагарниками втрачають свою функцію головного засобу виробництва в лісовому господарстві та вибувають із господарського обігу або погіршується їхня якість чи встановлюється обмежений режим їх використання за цільовим призначенням. Відшкодування зазначених втрат може здійснюватися лише тоді, коли відповідні органи державної влади чи місцевого самоврядування приймають рішення про примусове вилучення чи викуп земельної ділянки в землекористувачів чи землевласників для суспільних потреб, не пов'язаних із веденням лісгосподарського виробництва.

2. Втрати, завдані у зв'язку з виключенням лісових земель і чагарників із господарського обігу внаслідок установаження охоронних, санітарних та інших захисних зон. Втрати відшкодовуються громадянами та юридичними особами, яким надаються чи продаються лісові угіддя або на користь яких установаються обмеження землекористування, охоронні й захисні зони.

3. Втрати, завдані погіршенням якості угідь унаслідок негативного впливу, спричиненого діяльністю громадян, юридичних осіб, органів місцевого самоврядування або держави. Підставою для відшкодування втрат лісгосподарського виробництва цьому випадку є погіршення якості угідь унаслідок негативного впливу, спричиненого діяльністю громадян, юридичних осіб, органів місцевого самоврядування або держави [7, с. 819–820].

Відшкодування втрат передбачає компенсацію суспільству негативних наслідків соціально-економічного, екологічного характеру, що настають унаслідок переведення особливо цінних земель лісгосподарського призначення до інших категорій земель.

Об'єктом суспільних відносин, що виникають у зв'язку з відшкодуванням зазначених втрат, є

не всі лісові об'єкти, а лише лісові землі та земельні ділянки під чагарниками.

Втрати лісгосподарського виробництва компенсуються незалежно від відшкодування збитків.

Порядок визначення втрат лісгосподарського виробництва регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню» [8].

Відповідно до цієї Постанови, розміри втрат лісгосподарського виробництва визначаються на основі затверджених нормативів.

Втрати лісгосподарського виробництва, спричинені вилученням лісових угідь (укритих лісовою рослинністю земель, незімкнутих лісових культур, лісових розсадників, плантацій, рідколісся, згарищ, загиблих насаджень, зрубів, галевин, лісових шляхів, просік, протипожежних розривів тощо), для використання їх у цілях, не пов'язаних із веденням лісового господарства, визначаються на основі нормативів втрат по Автономній Республіці Крим, областях, містах Києву й Севастополю за формулою:

$$P_v = P_d \times H_v \times K_i,$$

де P_v – розмір втрат лісгосподарського виробництва, тис. гривень; P_d – площа ділянки лісгосподарських угідь, що вилучається, гектарів; H_v – норматив втрат лісгосподарського виробництва, тис. гривень; K_i – коефіцієнт продуктивності лісових угідь за типами лісорослинних умов [8].

Отже, співвідношення понять «школа», «збитки», «моральна школа» та «втрати лісгосподарського виробництва», за лісовим законодавством України, варто розглядати через такі положення:

1) найширшим за обсягом є поняття «школа», заповдіяна лісопорушеннями;

2) поняттям «збитки» позначається матеріальна школа, яка заповдіюється лісам як об'єкту лісових правовідносин і майновим інтересам суб'єктів лісових правовідносин (власникам лісових ресурсів і лісокористувачам) і має матеріальне вираження;

3) поняття «моральна школа» також є різновидом загального поняття «школа», яке хоча й не визначене в лісовому законодавстві України, однак нами пропонується його юридичне закріплення. Моральна школа, на відміну від збитків, які стосуються як об'єктів лісових правовідносин, так і їх суб'єктів, заповдіюється лише суб'єктам лісових правовідносин (власникам лісових ресурсів і лісокористувачів) і має особистий характер;

4) поняття «втрати лісгосподарського виробництва» – це компенсація суспільству негативних наслідків соціально-економічного, екологічного характеру, що настають унаслідок переведення особливо цінних земель лісгосподарського призначення до інших категорій земель. Під відшко-

дування зазначених утрат підпадають не всі лісові об'єкти, а лише лісові землі та земельні ділянки під чагарниками. Отже, якщо шкода і збитки компенсуються по факту їх заподіяння визначеним суб'єктам лісових правовідносин, то втрати лісогосподарського виробництва передбачають компенсацію суспільству певних негативних наслідків, що настають унаслідок переведення особливо цінних земель лісогосподарського призначення до інших категорій земель (при цьому мова йде про компенсацію тих втрат, які суспільство понесе в майбутньому через переведення земель лісогосподарського призначення до іншої категорії, що унеможливить подальше їх використання як основного засобу лісогосподарського виробництва).

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.
3. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : в 4 т. / [А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань]. – К. : А.С.К. ; Севастополь: Ін-т юрид. дослідж., 2004. – Т. 1. – 2004. – 864 с.
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // ВВР України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
5. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-12 зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
6. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-14 зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
7. Земельний кодекс України : [науково-практичний коментар] / за загальною редакцією академіка АПрН України В.І. Семчика. – К. : Ін Юре, 2007. – 896 с.

8. Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. № 1279 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 47.

Анотація

Мендик Л. В. Юридичний механізм реалізації права громадян на відшкодування шкоди, заподіяної лісопорушеннями. – Стаття.

У статті проводиться аналіз поняття «відшкодування моральної шкоди, заподіяної лісопорушеннями». У результаті дослідження пропонуються певні зміни до законодавства України з питань цивільно-правової відповідальності за лісопорушення.

Ключові слова: ліси, моральна шкода, збитки, втрати лісогосподарського виробництва.

Аннотация

Мендык Л. В. Юридический механизм реализации права граждан на возмещение вреда, причиненного лесонарушениями. – Статья.

В статье проводится анализ понятия «возмещение морального вреда, причиненного лесонарушениями». В результате проведенного исследования предлагаются определенные изменения в законодательство Украины по вопросам гражданско-правовой ответственности за лесонарушения.

Ключевые слова: леса, моральный вред, убытки, потери лесохозяйственного производства.

Summary

Mendyk L. V. The legal mechanism of ensuring the right for compensation the damage, caused for forest violations. – Article.

This article analyzes the concept of ensuring the right for compensation the moral damages, caused for forest violations. As a result of research the author proposes some changes to the legislation of Ukraine on civil liability for forest violations.

Key words: forest, moral damages, damages, losses of forestry production.